

Јован Р. Бојовић

МАНИФЕСТ ЦК КПЈ ОД ЈАНУАРА 1937. ГОДИНЕ И ЊЕГОВ ОДРАЗ НА РАД ПАРТИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

У међуратном периоду историје Комунистичке партије Југославије 1937. године означава прекретницу у њеном политичко-органizacionом развоју. Овај период уско је везан за име Јосипа Броза Тита, односно за његов долазак на чело Комунистичке партије.¹ Претходне и те године у Комунистичкој партији учињени су одлучујући и пресудни кораци, који су јој касније омогућили да стане на чело револуционарног процеса и да га успјешно приведе крају, тј. да осигура побједу социјалистичке револуције у Југославији.

Иако је Комунистичка партија током 1934. и 1935. године постигла значајне резултате у свом организационом јачању, њен развитак није ишао укорак с објективним могућностима које су настале у вријеме полета револуционарног антифашистичког покрета у земљи. Баш у том периоду јасно су се показале последице секташтва у врховима Партије. Исто тако, у том периоду поједине организације и руководства нијесу показали довољно политичке ширине у прилажењу разним појавама, покретима и организацијама, споро су се ослобађали у свакодневној политичкој активности секташких парола и завјереничких облика организације. Такве појаве кочиле су процес изграђивања Комунистичке партије у руководећу снагу револуционарног и антифашистичког покрета. Све је то отежавало њене напоре да тај покрет обухвати и усмјери у свој његовој многострукости. Због њених организационих и политичких слабости многе су револуционарне и антифашистичке акције широких маса још носиле печат спонтаности, попримајући карактер изолованих акција.

Руководство Комунистичке партије није могло да из иностранства успјешно руководи покретом у земљи који се испољавао у различитим облицима. Нарастањем револуционарног покрета у земљи, појављивали су се нови проблеми који су захтијевали одговарајуће ставове руководства Комунистичке партије. Међу-

¹ Едвард Кардељ, *Осећамо да је то дан наше Партије*, Четрдесет година — Зборник сећања активиста југословенског револуционарног радничког покрета, Београд 1960, књига 3, 21.

тим, због шаблонског преношења општих ставова Коминтерне, руководство Комунистичке партије у иностранству није могло успјешно руководити покретом у земљи. Уочавајући све негативне последице одвојености централног руководства од организације у земљи и покрета, поједина руководства Комунистичке партије у земљи и неки чланови Централног комитета постављали су све чешће питање преласка партијског руководства у земљу. Ово питање је постављено и на Четвртој земаљској конференцији (1934) и на Јунском пленуму (1935) Централног комитета Комунистичке партије. Међутим, оно ни на једном од ових форума није било усвојено. Но и поред тога ова идеја није напуштана. Напротив, она је још више потенцирана, како међу партијским организацијама у земљи тако и код једног броја чланова Централног комитета. Због тога је последије Јулског пленума Политбиро Централног комитета образовао Земаљски биро са сједиштем у Загребу. Он је постао као оперативни орган бироа Централног комитета за непосредно руковођење цјелокупним радом партијских организација у земљи.² Ово је била једна од почетних фаза у консолидацији Комунистичке партије Југославије.

Земаљски биро одржавао је непосредне везе са свим покрајинским комитетима и давао им директиве о питањима која је ситуација намегала. Он је располагао и централном партијском техником. Све је то условило да је он за кратко вријеме постигао значајне резултате. Међутим, Земаљски биро је за важније одлуке морао претходно тражити сагласност Политбироа Централног комитета који се налазио у Бечу, што је у многоме отежавало рад Партије у земљи. Због тога је поново постављено питање преласка централног руководства у земљу, или, у крајњој мјери, формирање ауторитативнијег руководства у земљи, односно проширење компетенција Земаљског бироа. Рад на реализацији ових питања омила је велика партијска провала у земљи, крајем 1935. и почетком 1936. године.

Иако је провала 1936. године привремено омила развој Партије, револуционарни покрет није заустављен. Он се и даље развијао и јачао. То су показали и догађаји у земљи, када је од средине те године изведен низ штрајкова и демонстрација под руководством Комунистичке партије. Међутим, фракцијске борбе у централном руководству у многоме су отежавале и умањивале револуционрану снагу Партије у земљи.

Током 1936. године учињене су извјесне промјене у централном руководству Партије. Поред осталих, донесена је и веома важна одлука: да Организациони секретаријат Централног комитета на челу с Титом пређе у земљу и узме на себе непосредно руковођење Партијом и покретом у земљи. Ово је био значајан моменат у организационом развоју Комунистичке партије, јер је то „омогућило припрему за стварање руководства у цјелини у

² Преглед историје Савеза комуниста Југославије, Београд 1963, 233.

земљи”³ Тако је крајем 1936. године Организациони секретеријат Централног комитета прешао у земљу. Евоцирајући сјећање на његове задатке у земљи, Тито је, поред осталог рекао:

„По мом повратку у земљу, у јесен 1936. године, главни задаци су били: реорганизација Партије, формирање једног дијела руководства, пошто је друпи био у Паризу, мобилизација бораца за помоћ републиканској Шпанији, онемогућавање и ликвидирање разних провокатора, јер је Партија у то вријеме подносила веома много жртава. Једном ријечју, требало је Партију очистити од свега што је угрожавало њен опстанак и сметало њеном развоју. А то није био лак задатак”.⁴

Преласком Организационог секретеријата на челу с Титом у земљу отпочео је систематски рад на консолидацији Партије. Једна од најзначајнијих мјера Организационог секретеријата у процесу консолидације Комунистичке партије и њене афирмације у широким друштвеним слојевима било је стварање Комунистичке партије Словеније и Комунистичке партије Хрватске 1937. године. Исте године одржана је покрајинска конференција Комунистичке партије у Црној Гори, обновљен Покрајински комитет у Србији и формиран Обласни комитет на Косову и Метохији. Упоредо с консолидацијом својих редова, обнављањем и стварањем нових партијских организација, Комунистичка партија се припремала за активно учешће у политичкој и економској борби у земљи.

Поред низа мјера које је у Партији требало спровести до краја, тадашње политичке прилике у свијету и у земљи захтијевале су њену много ширу и свеобухватнију политичку активност. Искуство из политичких борби у земљи последњих година показивало је све очигледније да борбено расположење и политички радикализам широких народних слојева прелазе оквире онога за што су се борила вођства опозиционих грађанских странака. У оваквим политичким околностима Комунистичка партија је морала дубље залазити у политички живот земље и убрзати процес сливања све масовнијих акција широких народних слојева у један јединствени југословенски револуционарни и демократски покрет, који би постао доминантна политичка снага у земљи. Ово је био један од веома значајних потеза организационог руководства, које је предузимало све мјере да га до краја спроведу у живот. Од тада је процес унутрашње консолидације пратила широка политичка активност Партије. У том погледу још од почетка 1937. године биле су веома значајне акције Партије у области спољне политике и борбе против фашизма. Од тада је Партија са

³ Јосип Броз Тито, *Политички извјештај на V конгресу Комунистичке партије Југославије, V конгрес КПЈ, Београд 1948.* 46; Ј. Б. Тито, *Извјештај на V земаљској конференцији КПЈ 1940*, Материјал о омладинском покрету до рата, Београд 1948.

⁴ Тито, *Говор на Градској конференцији СК у Београду*, Комунист, бр. 522 од 20. априла 1967.

прокламовања принципијелног става против рата и фашизма прешла на организовање масовне политичке борбе. Преломни моменат за такву оријентацију учињен је већ почетком 1937. године. Наиме, тада је донесен један веома значајан програмски докуменат, познат под именом Манифест Централног комитета Комунистичке партије Југославије.

Манифест Централног комитета КПЈ од јануара 1937. године имао је огроман значај за даљу тактичку оријентацију Комунистичке партије у масама.⁵ У њему је третирано неколико важних питања, као: фашистичка и ратна опасност, спољна и унутрашња политика југословенских владајућих кругова, политика вођства удружене опозиције, став Комунистичке партије према спољној и унутрашњој политици југословенске владајуће буржоазије и вођства Удружене опозиције, платформа сарадње Комунистичке партије с опозиционим демократским партијама, Народни фронт и др.

Указујући на ратну опасност која је пријетила југословенским народима, у Манифесту је речено да је „Југоисточна Европа једна од најважнијих линија нападања главног потпаливача рата — Хитлеровог фашизма. Оживљавајући стару Кајзерову политику господовања од Хамбурга до Багдада” — каже се даље — „Хитлерова Њемачка грозничаво ради на томе, да привредно и политички подјарми земље југоисточне Европе, да их претвори у своје колоније”.⁶ У Манифесту је даље указано да Њемачка већ држи Хортијеву Мађарску, припрема „аншлус” Аустрије, ровари на пограничним линијама Чехословачке, у Бугарској налази подршку код Цанкова и фашистичких дворских кругова, налазе помачаче међу дворским и владиним круговима Румуније, тражи ослонац у Грчкој преко свог штићеника Метаксаса, и преко својих агената ради међу реакционарним круговима у Турској. Оваква политика фашистичке Њемачке имала је, поред осталог, циљ да разбије Малу и Балканску антанту и да отвори себи пут на Југоисток Европе.⁷

Комунистичка партија је учила напоре фашистичке Њемачке да претвори Југославију у свог привредног вазала и оруђе своје политике. Указано је и на опасност од стране Италије. У вези с тим, у Манифесту је речено: „Опасност, која пријети Југославији због ратних планова њемачког фашизма, још је већа због све агресивније дјелатности талијанског фашизма”. Учвршћавање у Албанији била је полазна база Италије за напад на Југо-

⁵ Архив радничког покрета Југославије (АРПЈ), Фонд ЦК КПЈ, бр. 7640 VIII 1—1 (1937), Манифест ЦК КПЈ од јануара 1937. Манифест је објављен у *Пролетеру* бр. 2 од фебруара 1937. Полицијски препис из *Пролетера* чува се у АРПЈ, бр. XII, 1—10 (1937). Објављен је и у књизи *Комунистичка партија Југославије 1919—1941, изабрани документи*, Школска књига, Запреб 1959, 144—154.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

славију. У Манифесту је указано и на анексионистичке планове Мађарске и опасности која је и са те стране пријетила независности Југославије. Све тјешњи савез између Италије и Њемачке, створен ради подјеле Балкана, показао је како је била погрешна политика оних југословенских политичара који су у њемачком фашизму тражили заштиту од италијанске агресије.

Руководство Комунистичке партије, поред указивања на фашистичку опасност са стране, указало је и на појаву те опасности у самој земљи. Влада Стојадиновића оставила је „потпуну слободу отвореним непријатељима демократије, фашистима свих длака, да наставе своје мрачне потхвате”.⁸ Указано је на појачану опасност од фашистичких снага у Југославији које су настојале „да створе масовни фашистички покрет” ослањајући се на Хитлерове агенте и фашистички настројене официре. Указано је и на могућност војног пуча и успоставе војнофашистичке диктатуре. Отуда је и пријетила „опасност да се Југославија сврста међу фашистичке државе”.⁹

Централни комитет је у Манифесту указао и на опасност спољне политике Стојадиновићеве владе по независност Југославије. У вези с тим, у Манифесту је речено:

„У вањској политици влада Стојадиновића све је више склона зближавању с Хитлеровом Њемачком. Насупрот интересима произвођача и читаве народне привреде Југославије, вањска трговина оријентира се све више на Њемачку. Њемачком капиталу дају се пљачкашке повластице, погодује се оснивању њемачке банке. Штавише, извјесни владини кругови су склонни да помогну прикључак Аустрије Њемачкој, правдајући то, да је „Аншлус” тобоже мање зло од обнове Хабзбуршке Монархије. Влада Стојадиновића једна је од посљедних влада на свијету која неће да успостави нормалне односе са Совјетским Савезом — тврђавом свјетског мира — већ судјелује у бјесомучној хајци Хитлеровог фашизма против Совјетског Савеза”.¹⁰

Отклањање опасности фашизирања Југославије Централни комитет је видио у уједињењу свих демократских снага у земљи у један јединствени покрет, који би имао јасно постављене циљеве борбе и јединствено и смјело руководство. Полазећи од такве оцјене, као и оцјене о све већој улози и јачању радничког покрета и Комунистичке партије у земљи, у Манифесту је истакнута парола: *Фашистичка опасност може и мора бити одстрањена*.¹¹ Преко ове пароле требало је ујединити све демократске и антифашистичке снаге у Народни фронт слободе, да би оне преко њега повеле борбу против Стојадиновићевог режима као поборника увођења фашистичког система у Југославији.

⁸ АРПЈ, Фонд ЦК КПЈ VIII 1—1 (1937), Манифест.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто.

Комунистичка партија је с великим интересовањем пратила преговоре вођства Удружене опозиције (Селачко-демократске коалиције и србијанских опозиционих странака) око стварања Блока народног споразума.¹² Она је том питању и у Манифесту посветила пуну пажњу, као и питању стварања Народног фронта.¹³ Руководство Комунистичке партије добро је тада оцијенило знатан утицај грађанских опозиционих странака у масама. Због тога је и појачало напоре у циљу стварања Народног фронта на бази коалиције с опозиционим грађанским странкама. Том питању оно је у Манифесту посветило велику пажњу. Међутим, оно ни овом приликом није изоставило оправдану критику досадашњег рада Удружене опозиције. Руководство Комунистичке партије добро је оцијенило и уочило да Удружена опозиција може постати „важан фактор” у стварању Народног фронта. Међутим, због својих схватања, облика организације и тактике она то „ни издалека није” била. Удружена опозиција није имала јединствен и јасан циљ. Она „није била вољна да употреби сва прикладна средства масовне борбе” помоћу којих је било једино могуће извојевати побједу демократије над фашизмом. Руководство Удружене опозиције било је склоно да пактира с владом и крунским савјетом чак и на рачун партија својих чланица. Овакав став њеног руководства слабио је чврстину Удружене опозиције и борбено расположење маса које су њом биле обухваћене. Осим тога, вођство Удружене опозиције одбијало је сарадњу с радничким покретом и Комунистичком партијом. Оваквим својим ставом оно је одбијало „знатан, одлучујући и најактивнији дио радничке класе свију народа Југославије”.¹⁴

Централни комитет Комунистичке партије Југославије указао је на ова важнија питања која је било нужно рјешавати и око којих је требало окупити широке друштвене слојеве у један јединствени покрет.

Једно од најважнијих питања, које је требало рјешавати било је национално питање. До тада Комунистичка партија није о њему имала сасвим јасан и одређен став. Националном питању, као и питању уређења државе, КПЈ је у Манифесту посветила пуну пажњу. Према овом питању Партија је у Манифесту заузела сасвим јасан и исправан став. Због деликатности питања као и става Партије према њему доносимо дужи извод из Мнифеста о тој проблематици. У Манифесту је речено сљедеће:

„Да би заједничка борба народних маса свију народа Југославије против фашизма и ратних пустошловина, за слободу и демократију победила, потребно је да буду постављени јасни и разум-

¹² Тодор Стојков, О стварању Блока народног споразума, Историја XX века, Зборник радова VI, Београд 1964, 245—301.

¹³ О томе опширно: Иван Јелић, Основни проблеми стварања Народне fronte у Југославији до 1941. године, Путови револуције, 7—8, Запреб 1966.

¹⁴ АПРЈ, Фонд ЦК КПЈ, VIII 1—1 (1937), Манифест.

љиви циљеви. Циљ те борбе, у коју ће народне масе уложити читаву своју снагу, мора да буде *неодложно рјешење националног питања, сагласно начелу демократског права на национално самоодређење*. То рјешење мора се поклапати с тежњама и вољом свих народа Југославије, а прије свега оних народа, које великосрпски шовинизам угњетава и запоставља. Режиму великосрпске хегемоније и великосрпског централизма треба учинити крај.

Држава се мора претворити у слободан савез слободних народа, у *демократску федеративну државу*. У таквој држави, израђеној на основу добровољног споразума равноправних народа, моћи ће сваки народ боље да искористава своје право на неограничено национално самоодређење. У тој демократској федеративној држави морају сви народи бити или равноправни чланови те државе или добити широку аутономију.

Режиму великосрпске превласти треба учинити крај. Српски демократски народ мора разумјети, да му само добровољна сарадња са свим народима Југославије осигурава властиту политичку слободу и независност. . .

Кад народи Југославије данас устају против *разбијања данашњег државног подручја*, то се не противи демократском начелу права на национално самоопредељење, укључујући право на одцјепљење. То је начело које заступају комунисти. У самој Југославији и изван ње раде фашистичке снаге на томе да племенито национално осјећање и тежњу за националном слободом народа Југославије искористе за подупирање фашистичких ратних планова. Свако настојање, да се данашње државно подручје Југославије разбије или да се угрози њезин опстанак, значи у данашњем међународном положају помагање фашизма и његових ратних припрема. Свако такво настојање противно је животним интересима свију народа Југославије.

Хрватски, словенски и македонски демократи морају због тога схватити, да свака игра са сепаристичким тенденцијама, свака помирљивост према фашистичко-националистичким елементима (франковци на челу с Павелићем и македонски фашисти соја Ванче Михајлова) иде на руку роварењу страних империјалиста, који гурају свијет у рат.

Сви српски, хрватски, словенски, босански, црногорски, војвођански, македонски и албански демократи морају схватити: *заједничког непријатеља, Хитлеров и Мусолинијев фашизам, који угрожавају независност народа Југославије, може се побједити само уједињеним снагама, само борећи се раме уз раме. Извојштена слобода након побједи може се осигурати само ако се у заједничкој борби исковано јединство продужи и послједи те побједи, ако се сви братски уједине у једној демократској федеративној држави*". (Подвукао — Ј. Р. Б.).

Комунистичка партија је улагала напоре за јединство свих антифашистичких снага у земљи. Она је у Манифесту давала

уступке опозиционим демократским групацијама само да би дошло до сарадње свих антифашистичких и демократских снага у земљи. Интересантно је истаћи колико је Партија ишла широко у овом питању. У вези са тим у Манифесту се каже:

„Комунистичка партија, као и друге досљедно демократске партије у Југославији, противници су монархије и теже да остваре демократију у Југославији, у облику демократске федеративне републике. Али, пошто знатни дјелови демократског протуфашистичког тabora у Југославији још нису спремни да прихвате ту лозинку, Комунистичка партија не тражи као увјет да се та лозинка о републици укључи у заједнички програм Пучке фронте”.¹⁵

Партија је преко својих представника водила преговоре с појединим вођствима грађанских странака из Удружене опозиције о заједничкој сарадњи у Народном фронту.¹⁶ Она се и овом приликом обратила Удруженој опозицији за заједничку сарадњу у Народном фронту. У вези са тим, она је у седам тачака изнијела основна питања предлажући их Удруженој опозицији као основу заједничке платформе у Народном фронту:

1. укидање свих противнародних закона и установа шестојануарског режима, на првом мјесту Закона и суда за заштиту државе. Амнестија свих политичких затвореника и емиграната;

2. успостављање демократских права и слобода (слобода штампе, збора и договора, удруживања);

3. безодложно распуштање „садашње протународне јевтићевске скупштине и распис избора за нови парламент”, на темељу општег, једнаког и тајног права гласа уз пропорционалну подјелу мандата;

4. потпуна равноправност хрватског, словеначког и других потлачених народа Југославије;

5. сазив конституанте;

6. олакшање и побољшање живота читавог радног народа — радника, сељака, градске сиротиње и интелигенције;

7. очување мира. Савез са свим државама које су против ратних провокација фашистичких сила и успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом.¹⁷

Руководство Комунистичке партије није поставило ове „захтјеве као ултимативни увјет другим организацијама” које су стајале на демократским начелима. Комунистичка партија била је „спремна да се у свако доба с њима договори” о заједничкој платформи Народног фронта.¹⁸ Она се овим Манифестом обратила „отвореном вођству свих демократских партија и организација свију народа Југославије” с позивом да се отпочну преговори

¹⁵ Исто.

¹⁶ Др Иван Рибар, *Политички записи III*, Београд 1951, 72.

¹⁷ АРПЈ, фонд ЦК КПЈ, VIII 1—1 (1937), Манифест.

¹⁸ Исто.

за остварење Народног фронта, „за борбу против фашизма и рата, за слободу и демократију”.¹⁹

Комунистичка партија је и овом приликом, с правом, изразила сумњу да ће вођство Удружене опозиције пристати на заједнички рад на стварању Народног фронта, па се због тога и обратила радним масама, с позивом „да одмах, не чекајући на преговоре развију широки, неодољиви покрет” за стварање Народног фронта.²⁰ Партија је била спремна „да са сваком демократском организацијом закључи споразум за заједничку борбу”.²¹ Исто тако она је отворено изјавила да „неће престати да се обраћа вођама свију демократских партија и организација своје земље, свим слојевима радног народа, свим народима Југославије” у циљу стварања једног јединственог масовног и борбеног антифашистичког покрета у земљи.

Руководство Комунистичке партије предлагао је да све демократске снаге, без обзира на разлике у схватању будућег унутрашњег државног уређења, приступе заједничким акцијама на основу захтјева које могу прихватити сви демократски елементи. Оно је правилно истакло да „борба против фашизма и рата, за хљеб и за слободу не смије ослабити због неслоге у демократским редовима”.²² Предлагао је да се савладају све запреке, које су стајале на путу јединству демократских и антифашистичких снага, јер су оне биле незатне према тепобама које су тиштале народ, према величини опасности која је народу пријетила и према величини циљева којима су народне масе тежиле.

Вођство Удружене опозиције одбило је понуђену платформу Централног комитета Комунистичке партије изнесену у Манифесту о заједничком раду на стварању једног јединственог антифашистичког покрета у земљи. Међутим, иако је овај предлог одбијен, њим је Комунистичка партија постигла значајан политички и морални ефекат у масама. Наиме, слободно јавно политичко мњење овим се још више убиједило да се у руководству појединих опозиционих странака налазе реакционарни елементи, који су се плашили „да ће удружени с Комунистичком партијом у Народној фронту, изгубити своје сељачке масе, а код вођства реакције, с кнезом намјесником на челу, изгубити заувјек повјерење без кога се не може добити власт”.²³ Међутим, друти јеслучај био са демократски оријетисаним чланством опозиционих партија. Оно се све више окретало према Комунистичкој партији и Народној фронту, не обазирјући се на став свог вођства.

Захваљујући новој оријетацији и тактици рада Комунистичке партије у масама, у Југославији је све више јачао демо-

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ И. Рибар, Политички записи III, 73.

кралски покрет, што су показали и мартовски догађаји 1941. године.

У јануарском Манифесту Комунистичка партија је истакла оквирни програм новог тактичног дјеловања у масама, напуштајући ранију тактику изолованости од широких друштвених слојева. Захваљујући својој новој оријентацији на рад у масама, Комунистичка партија је, поред осталог, имала више могућности и за легално дјеловање. То су уочили и њени класни противници, па су овај програмски докуменат карактерисали као значајну прекретницу комунистичког тактичног дјеловања у масама, веома опасну по владајућу буржоазију.²⁴

Јануарски Манифест Централног комитета КПЈ представља побједу новог схватања у руководству Партије. Током 1937. године овај докуменат прорађиван је на свим партијским форумима у покрајинама. Његова садржина чинила је костур програмских докумената покрајинских партијских руководства о раду Партије међу масама у покрајинама.

Манифест Централног комитета КПЈ од јануара 1937. године значајан је и за рад Партије у Црној Гори на стварању антифашистичког и демократског покрета. О томе говори и чињеница да су све резолуције прихваћене на Покрајинској конференцији КПЈ за Црну Гору, одржаној средином 1937. године, рађене „на основу резолуције и јануарског прогласа” Централног комитета”.²⁵

Познато је да је почетком 1936. године Комунистичку партију у Црној Гори захватила масовна провала. Тада је више од половине чланова ухапшено, неки су емигрирали у Албанију, а извјестан број је прешао у илегалност. Мали број партијских организација остао је непроваљен. Комунистичка партија у Црној Гори током прве половине 1936. године преживљавала је тешке дане. Међутим, захваљујући пожртвованом раду неколицине истакнутих комуниста — Николе Лекића, Блажа Јовановића, Јевта—Чаја Шћепановића, Радована Вукановића, Риста Лекића и других, уз помоћ студената комуниста, који су се средином те године вратили из универзитетских центара у Црну Гору, организовано је демократско јавно мњење у заштиту чланства Комунистичке партије од прогона. Дошло је до демонстрација у Колашину и Подгорици и сукоба сељака са жандармеријом у Црмници. У априлу исте године, приликом познатог Априлског штрајка студената Београдског, Запребачког и Љубљанског универзитета, убијен је у Београду студент Жарко Маринковић,

²⁴ АРПЈ, XII 1—10 (1937), Министарство ун. послова — Одјељење за државну заштиту, Пов. бр. 9360 од 6. марта 1937. На овај докуменат указао ми је Радоје Пајовић, на чему му захваљујем; Архив Историјског института Титоград (АИИТ), V 1—2 (1937), Билтен Одјељења за државну заштиту Мин. ун. послова за фебруар 1937.

²⁵ АРПЈ, Фонд Коминтерне, бр. 282/VI, Извјештај Милтра од јануара 1938.

родом из околине Цетиња.²⁶ Поводом свих тих догађаја црногорски студентски комунисти у Београду, Запребу, Љубљани и другим мјестима, уз помоћ партијских организација, повели су акцију међу демократским елементима у земљи за обустављање прогона и насиља од стране режима у Црној Гори. Захваљујући пожртвованом раду неких истакнутих комуниста, међу црногорским демократским јавним мњењем дошло је крајем јуна до познатог белведерског догађаја. Сви ови и други моменти допринијели су политичкој активизацији црногорског демократског јавног мњења у борби против владајућих кругова.

Током друге половине 1936. године дошло је до јаче политичке активности црногорске студентске омладине. Те и наредне 1937. године у Црној Гори се развио јак мировни покрет. У низу мјеста формиран су мировни омладински одбори. Напредна студентска омладина улагала је напоре да легализује студентска удружења. Покрајински студентски одбор за Црну Гору координирао је рад напредне студентске и остале омладине. Крајем те године издат је Манифест црногорске народне омладине у коме су изнесени њени економски и политички захтјеви.²⁷ Политичка активност студентске комунистичке омладине нарочито је запажена приликом општинских избора у новембру 1936. године. Пошто партијске организације у многим мјестима још нијесу биле обновљене, студентска комунистичка омладина преузела је њихову улогу у политичкој борби. У вези са тим питањем веома је интересантан један извјештај из Црне Горе, октобра исте године, Централном комитету Комунистичке партије. „У многим мјестима код нас“ — каже се у њему — „још није сређена главна ствар“ (мисли се на обнављање партијских организација — Ј. Р. Б.). „Уколико је сређена омладина игра главну улогу што изазива мијешање са чисто омладинским радом. Тако у једном мјесту постоји одбор студената при Партији, који врши оба два посла. У осталом у Црној Гори данас је тешко одвојити партију од омладине“ (подвукао — Ј. Р. Б.). „Примјер су општински избори где омладина под тим именом преповара и са другим политичким пругацијама и истиче кандидате“.²⁸

Стварање Блока народног споразума, у октобру 1937. године, под утицајем Комунистичке партије, комунистичка и остала напредна студентска омладина из Словеније, Црне Горе, Македоније, Војводине и Босне и Херцеговине поздравила је. У вези са тим споразумом она је донијела резолуцију у којој се захти-

²⁶ О томе опширније: Јован Р. Бојовић, *Студентски априлски штрајк 1936. године, убиство Жарка Мариновића и њихов одјек у Црној Гори*, Правни зборник, 1, 1966.

²⁷ АИИТ, III 2—5 (1936), Манифест црногорске народне омладине 1. децембра 1936.

²⁸ АРПЈ, Фонд Коминтерне, Микрофилм (МФ), бр. 46/259 (612), Извјештај из Црне Горе од октобра 1936. Централном комитету КПЈ.

јева да, поред Србије и Хрватске, у оквиру Југославије постану федералне јединице: Словенија, Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина.²⁹ Током те и наредне, 1938. године захтјеви изнесени у овој резолуцији популарисани су међу омладином у тим покрајинама.

У другој половини 1936. године формирано је привремено руководство Комунистичке партије за Црну Гору. Оно је постигло значајне резултате у обнављању и повезивању партијских организација у Црној Гори, јер је до средине 1937. године обновљен знатан број партијских организација. Средином те године, кад је одржана Покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору, изабран је нови Покрајински комитет.³⁰ Одржавање ове конференције и документи који су на њој усвојени били су веома значајни за даљи рад Партије у Црној Гори.

Од друге половине 1937. године, на бази већ поменутог Манифеста Централног комитета, руководство Комунистичке партије у Црној Гори предузело је значајне кораке у циљу стварања јединственог демократског покрета у Црној Гори.

Током друге половине 1937. године Комунистичка партија у Црној Гори основала је *Сељачко братство* преко кога је окупила знатан број сељака. Циљ оснивања овог друштва био је економско и културно подизање села и сељака. До средине 1938. године формиране су 82 мјесне организације са преко седам хиљада чланова.³¹ Преко овог друштва Комунистичка партија имала је јак утицај на селу, због чега је његов рад и забрањен крајем 1938. године од стране управно-полицијских власти. Међутим, исте године Комунистичка партија је формирала земљорадничку набавно-продајну задругу *Сељачку самопомоћ*. Задруга је имала 17 мјесних филијала и око педесет хиљада чланова. Комунистичка партија је преко ове организације покренула сељаштво у „борбу против политичког и националног угњетавања, за демократске слободе, против превеликих пореза и разних трошарина на сељачке производе”.³²

Рачунајући на могућност уласка у Блок народног споразума, Комунистичка партија је предузела мјере за стварање једне легалне партије преко које би била представљена у њему.³³ У том циљу она је радила на стварању Странке радног народа, која је имала знатно ширу подлогу и платформу од Јединствене радничке партије у окупљању свих демократских елемената у земљи. У вези с тим питањем формиран је Главни иницијативни

²⁹ Архив Института радничког покрета Србије (АИРПС), Фонд Студентски покрет, бр. 8389 XII 1937, Резолуција.

³⁰ АРПЈ, ФК, бр. 282/VI, Извјештај Милтра од јануара 1938.

³¹ Нико С. Мартиновић, *Сељачко братство*, Историјски записи, 1—3, 1949, 41.

³² Блажо Јовановић, *Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору. Реферат одржан на Оснивачком конгресу КП Црне Горе, Цетиње 1948*, 17.

³³ И. Јелић, *нав. дјело*, 93.

одбор Странке радног народа, у који су ушли већином чланови иницијативног одбора Јединствене радничке партије (Божидар Аџија, Мирослав Пинтер, Младен Ивековић, Франц Лескошек и Веселин Маслеша).³⁴

По угледу на Главни иницијативни одбор Странке радног народа током друге половине 1937. године основан је Иницијативни одбор Странке радног народа (Радничко-сељачке странке) за Црну Гору. Овај „одбор издао је свој проглас, штампан у 5.000 примјерака, који су подписали 23 угледна домаћина из свију крајева Црне Горе”.³⁵ Наредне, 1938. године формиран је Главни одбор Странке радног народа за Црну Гору, преко које је Комунистичка партија у Црној Гори сарађивала са Удруженом опозицијом.

Још од друге половине 1937. године Комунистичка партија у Црној Гори улагала је напоре да ступи у сарадњу са свим опозиционим струјама у Црној Гори. У том циљу она је, на бази поменутог Манифеста Централног комитета, поднијела платформу „за сарадњу свих Црногораца за демократију и равноправност Црне Горе у Југославији”.³⁶ Поред осврта на стање општих прилика у свијету и у Југославији, у Платформи је дата анализа тадашњег положаја Црне Горе. У платформи је констатовано да су централистички системи и ненародни режим Црну Гору „ставили у један изузетно тежак и зависан положај”. Констатујући опште политичке прилике у свијету и Југославији, а посебно положај Црне Горе у државној заједници, у Платформи се дошло „до закључка да је за запостављеност и зависност Црне Горе, поред осталог, увелико крива политика мољакања и разбијеност у разне партијске таборе, чија је неслога увијек искоришћавана на рачун сиромашног народа ове покрајине”. Истакнуто је „као неопходно потребно груписање свих поштених, непоткупљених и напредних Црногораца око заједничких питања”.³⁷ Истакнута је потреба да се јединственом снагом поведе борба, на бази слободе и демократије, „за политичку, економску и социјалну равноправност Црне Горе у Југославији”, која би била повезана са осталим напредним и демократским покретима у земљи, до рјешења заједничких, општих и посебних питања.

Захтјеви постављени у Платформи сврстани су у четири групе питања — (политичка, економска, сељачко-радничка и остала социјална и културна питања).

У групи политичких питања истакнути су захтјеви:

³⁴ Милован Босић, *Комунистичка партија Југославије у парламентарним изборима 11. децембра 1938. године*, Историја радничког покрета — Зборник радова, књ. 2, Београд 1965, 317.

³⁵ АРПЈ, фонд Коминтерне, 282/VI, Извјештај Милтра од јануара 1938 — ЦК КПЈ. — Странка радног народа у Црној Гори у неким документима се назива и Радничко-сељачка странка.

³⁶ АИИТ, IV 5—1 (1938), Платформа за сарадњу.

³⁷ Исто.

а) распуштање скупштине и расписивање слободних тајних избора са општим једнаким правом гласа за уставотворну скупштину са независним и слободним листама;

б) доношење новог устава „по споразуму слободно изабраних народних представника сваке покрајине” који ће загарантовати равноправност свим народима у Југославији;

в) пуна равноправност Црне Горе „са осталим политичким јединицама у оквиру данашње Југославије”;

г) политика међународног мира, колективне безбједности и савез са свим демократским државама које се ангажују у борби против фашизма и за неодложно успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом;

д) укидање Закона и Суда за заштиту државе и свих других реакционарних закона, а доношење закона о корупцији и злоупотребама, који би имао ретроактивну снагу, од 1918. године до дана примјене, „ради одузимања неправедно стечене имовине на рачун опљачканог народног блага”, и оснивање ванредног суда за корупционаше и афераше, умјесто политичког суда за заштиту државе;

ђ) општа амнестија свих политичких осуђеника;

е) пуна слобода штампе, збора и договора, политичког организовања свих партија и синдикалних организација на демократској основи и

ж) сузбијање и распуштање свих фашистичких и терористичких организација у земљи.³⁸

У групи економских питања истакнути су захтјеви:

а) изградња железничких линија неопходних за Црну Гору;

б) исушење и рекулација Скадарског језера и других водоплавних поља;

в) наводњавање зетске и бјелопавлићке равнице;

г) изградња колских и туристичких путева, који стоје недовршени;

д) слободна производња и продаја дувана и подизање модерне фабрике дувана у Подгорици;

ђ) појевтињење свих монополских артикала и снижење такса и трошарине;

е) рационално и организовано искоришћавање шума и руда, поморства, риболова, минералних вода, ваздушних бања, воћарства и сточарства;

ж) подизање и уређење болница, санаторија и лечилишта, туристичких домова; и

з) пошумљавање голети и изградња бунара и цистерни у безводним селима.³⁹

У групи сељачко-радничких питања истакнути су захтјеви:

а) довршење аграрне реформе и планско извођење колонизације;

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

- б) помагање земљорадничког задругарства од државе;
- в) потпуно раздужење сиромашних и средњих земљорадника и јевтини земљораднички кредити;
- г) организовано подизање цијена земљорадничким производима;
- д) бесплатно и обавезно лијечење сиромашних и средњих, нарочито туберкулозних сељака и радника;
- ђ) ослобођење од пореза, такса и других дажбина сиромашних сељака и радника;
- е) право радника на слободно организовање и штрајк;
- ж) посебна радничка комора за Црну Гору;
- з) изградња радничких домова по варошима;
- и) осмочасовно радно вријеме, утврђивање минималних надница и подизање радничких станова и кухиња;
- ј) осигурање и обезбјеђење свих радника и њихових породица у случају повреде, болести, старости, беспослице и смрти;
- к) ослобођење радничких надница од свих пореза и приреза; и
- и) укидање кулука.⁴⁰

У групи осталих социјалних и културних питања истакнути су захтјеви:

- а) раздужење сиромашних и средњих трговаца и занатлија;
- б) повећање инвалидских потпора и припадљивости нижих државних и самоуправних службеника;
- в) сталност државних и самоуправних службеника, њихово одабирање и постављање путем конкурса, како би у службу долазила способна и стручна лица;
- г) отварање већег броја стручних школа и укидање свих школарања и школских такса;
- д) стварање бољих услова културног рада и помагања јавних радника, књижевника и умјетника као и изграђивање народне културе;
- ђ) увођење новог наставног плана у школама по угледу на напредне демократске земље; и
- е) израда народне историје на основу „непобитних докумената”.⁴¹

Потписници Платформе истакли су да су изложена питања заједничка за све напредне Црногорце и да за њихово рјешење треба водити „јединствену борбу без обзира на раније партијске разлике, или друге подвојености”. Међутим, Комунистичка партија у Црној Гори није поставила ове затјеве као „једини услов за сарадњу”. Она је истакла да ће сарађивати са свим противницима реакционарних режима који су спремни да са њом сарађују по ма којем од истакнутих питања или група питања и да се заложје за њихово остварење.⁴²

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

Усвајајући Платформу, Комунистичка партија у Црној Гори апеловала је на „радни народ Црне Горе, црногорску сељачку и радничку омладину, све напредне и демократски оријентисане интелектуалце и јавне раднике, да се окупе на овом општем народном програму, на програму: слободе, братства, једнакости и равноправности свију народа и свију историјских покрајина у државној заједници Југославије”.⁴³

На бази ставова изнесених у Платформи, Комунистичка партија у Црној Гори водила је током 1938. године преговоре са представницима грађанских опозиционих странака у циљу заједничке сарадње у борби за остварење постављених захтјева. У име Комунистичке партије за Црну Гору преговоре је водио Божо Љумовић, како са представницима Блока народног споразума на страни тако и у Црној Гори. Након преговора дошло је до споразума Комунистичке партије са неким представницима Земљорадничке и Демократске странке и са Лијевим крилом Црногорске федералистичке странке (група око Сава Вулегића). Резултат тог споразума о заједничкој сарадњи, поред осталог, биле су и познате демонстрације од септембра 1938. године у Никшићу и Колашину поводом доласка Милана Стојадиновића. Нарочито су демонстрације у Никшићу познате по оштрини и броју учесника. Ово је била једна од полазних масовних акција у сарадњи Комунистичке партије у Црној Гори са опозиционим странкама на бази Платформе у борби против политике владајуће буржоазије.

До сарадње Комунистичке партије у Црној Гори са Блоком удружене опозиције дошло је и приликом парламентарних избора у децембру 1938. године. На тим изборима Комунистичка партија у Црној Гори преко Странке радног народа (Радничко-сељачке странке) истакла је три своја кандидата (у подгоричком, цетињском и даниловградском срезу) на чију је кандидатуру пристала Удружена опозиција, док је у осталим мјестима помагала кандидате Удружене опозиције. На овим изборима Комунистичка партија у Црној Гори заједно са Удруженом опозицијом постигла је значајне успјехе, јер је победила у подгоричком, даниловградском, никшићком, шавничком, цетињском и бокопоторском изборном срезу.⁴⁴

У току ове предизборне кампање Комунистичка партија у Црној Гори показала је живу политичку активност. И поред свих сметњи и тешкоћа од стране власти, одржала је низ предизборних зборована у заједници са Блоком удружене опозиције. На свим тим зборовима истицани су захтјеви изнесени у Платформи. Преко тих захтјева Комунистичка партија вршила је све јачи утицај и добијала све већи углед међу антифашистичким и демократским елементима у Црној Гори.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Радоје Пајовић, *Учесће КПЈ у Црној Гори на парламентарним изборима*, Историјски записи, 1, 1959, 119—120.

Захваљујући примјени нове тактике рада у масама, Комунистичка партија у Црној Гори постигла је значајне резултате на окупљању и повезивању антифашистичких и демократских снага у борби против унутрашње и спољне политике владајуће југословенске буржоазије. Она је постигла значајне успјехе и у организационим питањима, јер је, поред осталог, пришла енергичном уклањању из њених редова свих непартијских и фракционских елемената. Све је ово, несумњиво, био одраз побједе нове оријентације и схватања новог руководства Комунистичке партије Југославије.